

АНДРОНОВ І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 347.931

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУДОВИХ УХВАЛ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено дослідженню сутності судових ухвал як актів правосуддя у цивільному процесі, визначенню поняття судової ухвали та встановленню її характерних особливостей на основі аналізу функціонального призначення цих процесуальних актів та впливу на судовий процес. Здійснено класифікацію судових ухвал за процесуальною формою, а також за змістом, що обумовлений функціональним призначенням даного процесуального акту суду (характером впливу на судовий процес).

Ключові слова: цивільний процес, судочинство, судова ухвала, акт правосуддя, судові рішення.

Статья посвящена исследованию сущности судебных определений как актов правосудия в гражданском процессе, определению понятия судебного определения и установлению его характерных особенностей на основе анализа функционального назначения данных процессуальных актов и влияния на судебный процесс. Осуществлена классификация судебных определений по процессуальной форме, а также по содержанию, что обусловлено функциональным назначением данного процессуального акта суда (характером влияния на судебный процесс).

Ключевые слова: гражданский процесс, судопроизводство, судебное постановление, акт правосудия, судебное решение.

The article is sanctified to research of essence of judicial decisions as acts of justice in civil proceedings, to determination of concept of judicial decision and establishment of her characteristic features on the basis of analysis of the functional setting of the real judicial acts and influence on a trial. Classification of judicial decisions is carried out on a judicial form, and also on maintenance, that conditioned by the functional setting of this judicial act of court (by character of influence on a trial).

Key words: civil proceedings, rule-making, judgment, act of justice, court decision.

Вступ. Чинне цивільне процесуальне законодавство не містить визначення поняття «судова ухвала», а лише закріплює орієнтовне коло питань, які вирішуються даним процесуальним документом. Таким чином було сформульовано положення ст. 232 ЦПК 1963 року. Аналогічна ситуація збереглася у ст. 208 чинного ЦПК України. Принципових змін у даному питанні не передбачається і з прийняттям проекту нового ЦПК України (ст. 259 ЦПК).

Дослідженням судових ухвал, як актів правосуддя, у цивільному процесі присвячували свої праці такі вчені, як З. К. Абдулліна, Є. В. Васьковський, М. А. Гурвіч, М. Б. Зейдер, С. К. Загайнова, В. П. Скобелєв, Л. Я. Терехова, М. К. Треушніков, О. В. Фролова, С. Я. Фурса, Д. М. Чечот, О. М. Шиманович, Д. В. Шкребець, К. С. Юдельсон та ін. Втім, вказані дослідження або проводилися ще у радянський період, або носили поверховий, схематичний

характер. Тому на сьогодні залишається велика кількість питань, що стосуються юридичної природи, класифікації, особливостей судових ухвал, які потребують глибоких наукових досліджень, та проблем, які все ще очікують свого вирішення.

Постановка завдання. Основною метою даної наукової статті є визначення поняття «судова ухвала» на основі встановлення характерних особливостей цього акту, як акту правосуддя, та здійснення класифікації судових ухвал за процесуальною формою, а також за змістом, що обумовлений функціональним призначенням даного процесуального акту суду (характером впливу на судовий процес).

Результати дослідження. Більшість авторів характеризують ухвалу через її відмінність від рішення суду за функціональною ознакою. Так, З. К. Абдулліна зазначає, що судові ухвали – це акти правосуддя, які виносяться у встановленому порядку з питань, що виникають у процесі провадження у справі, а не вирішують справу по суті [1, с. 5].

Твердження інших науковців конкретизують даний підхід, розкриваючи функціональне призначення ухвал через коло питань, які можуть нею вирішуватись. Наприклад, Г. В. Воронков під ухвалами суду розуміє оперативно-процесуальні акти, що виносяться судом першої інстанції з питань початку, розвитку та припинення провадження у справі, виконання рішення та інших питань, а також у зв'язку з виявленням істотних недоліків у роботі організації або порушенням законів окремими посадовими особами чи громадянами [2, с. 30].

С. К. Загайнова справедливо зазначає, що при формулюванні дефініції ухвали мають бути враховані як правова природа, так і його призначення. У зв'язку з цим вчена наводить наступне визначення: судова ухвала – це судовий акт, що виноситься у встановленому законом порядку та у відповідній процесуальній формі, яким вирішуються питання, що супроводжують діяльність по здійсненню правосуддя у цивільній справі, або яким завершується розгляд справи у суді першої інстанції у випадках, передбачених законом [3, с. 313].

Однак і дане визначення не можна назвати повним, таким, що характеризує всі без винятку судові ухвали. Як справедливо зазначає О. В. Фролова, ухвалами оформляються не тільки результати вирішення проміжних питань цивільного судочинства, а й завершення процесу без вирішення справи по суті, а у деяких випадках ухвалою можуть вирішуватися питання, які навіть виходять за межі позовних вимог [4, с. 76].

Особливе місце серед процесуальних актів суду займає окрема ухвала. Питання, що вирішуються такою ухвалою (вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли вчиненню порушення закону) виходять за межі позовних вимог, оскільки може постановлятися за ініціативою суду та не обов'язково безпосередньо стосуватися предмета спору.

Існує ціла низка категорій цивільних справ, які завершуються та вирішуються по суті у суді першої інстанції не рішенням, а ухвалою. Серед них: справи про оскарження рішень третейських судів; справи за скаргами на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення; справи про визнання та виконання рішень іноземних судів. У кожній з цих категорій справ підсумковим документом, який вирішує справу по суті, є судова ухвала. Спільною ознакою цих справ є те, що у результаті їх розгляду суд не вирішує спір про право цивільне. У кожному випадку такий спір вже був вирішений (третейським судом, іноземним судом чи судом, рішення якого виконується державним виконавцем, рішення, дії або бездіяльність якого оскаржуються). Названі категорії справ мають виключно процедурний, певною мірою обслуговуючий характер, а тому вирішуються по суті ухвалою, а не рішенням суду.

Не можна залишити поза увагою й вирішальні ухвали, які постановляються судами вищестоящих (перевірочних) інстанцій. У чинному ЦПК України питання про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення суду без змін; скасування ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції; скасування рішення суду із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду; відхилення апеляційної скарги і залишення ухвали суду без змін; зміни ухвали суду першої інстанції; скасування ухвали та вирішення питання

по суті за наслідками апеляційного розгляду справи вирішувалися шляхом постановлення ухвали. У проєкті нового ЦПК України від такого підходу відмовилися. Відповідно до положень проєкту нового ЦПК України перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови (ч. 4 ст. 259), незалежно від результату вирішення справи. Такий підхід законодавця можна вважати виправданим, оскільки перед судами перевірочних інстанцій стоять дещо інші завдання, ніж перед судом першої інстанції, а, отже, і вирішуватися вони повинні шляхом постановлення інших процесуальних актів.

Таким чином, відповідно до положень чинного ЦПК України, шляхом постановлення ухвали суди вирішують наступні питання:

1) вирішуються поточні процесуальні питання, що супроводжують діяльність по здійсненню правосуддя у цивільній справі, безпосередньо не пов'язані із застосуванням норм матеріального права та вирішенням по суті спору про право цивільне;

2) закінчується судовий розгляд справи без ухвалення рішення по суті спору;

3) вирішуються по суті деякі категорії цивільних справ, які не передбачають вирішення спору про право цивільне;

4) вживаються заходи щодо усунення причин та умов, що сприяли вчиненню порушення закону;

5) закінчується судовий розгляд справи у судах апеляційної та касаційної інстанції за відсутності підстав для ухвалення нового рішення або зміни рішення.

Всі вказані ознаки можна звести до двох основних, що й визначають сутність такого судового акту як ухвала: вони оформлюють процесуальні дії суду, що супроводжують діяльність по здійсненню правосуддя у цивільній справі та вони безпосередньо не пов'язані із застосуванням норм матеріального права та вирішенням по суті спору про право цивільне.

Таким чином, судова ухвала – це судовий акт, яким оформлюються процесуальні дії суду, що супроводжують діяльність по здійсненню правосуддя у цивільній справі, безпосередньо не пов'язані із застосуванням норм матеріального права та вирішенням по суті спору про право цивільне.

Класифікація судових ухвал у науці цивільного процесуального права здійснюється на різних підставах. Найчастіше судові ухвали класифікують за двома критеріями: за процесуальною формою та за змістом.

Положення ч. ч. 4, 5 ст. 209 ЦПК дають підстави поділяти ухвали залежно від процесуальної форми їх постановлення на два види:

1) ухвали, що постановляються судом у нарадчій кімнаті та оформлюються у вигляді окремого процесуального документа;

2) ухвали, що постановляються судом, не виходячи до нарадчої кімнати, та заносяться до журналу судового засідання.

Другий вид ухвал в юридичній літературі нерідко називають протокольними [5, с. 345] або журнальними [6, с. 425], оскільки у різні часи відповідно до положень цивільного процесуального законодавства фіксування судового процесу здійснювалося шляхом ведення протоколу судового засідання або журналу судового засідання.

Вказаний критерій класифікації є достатньо обґрунтованим, оскільки ухвали, які входять до цих двох груп, суттєво відрізняються між собою. Ухвали суду, які оформлюються окремим процесуальним документом, постановляються у нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати. Ухвали суду, постановлені окремим процесуальним документом, підписуються суддею (суддями) і приєднуються до справи. Ухвали, постановлені судом, не виходячи до нарадчої кімнати, заносяться до журналу судового засідання. Ухвала суду, що постановляється як окремий документ, складається із вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частини. Ухвала, яка постановляється судом, не виходячи до нарадчої кімнати, повинна містити лише відомості, що складають мотивувальну та резолютивну частини.

Процесуальний закон не визначає, які саме ухвали повинні оформлюватися у вигляді окремого процесуального документа, а які можуть зноситись до журналу судового засідан-

ня. В юридичній літературі також даному питанню достатньо уваги не приділяється. Як правило, робиться лише вказівка про те, що до журналу судового засідання заносяться ухвали, якими вирішуються нескладні питання [7, с. 404].

Проаналізувавши положення чинного процесуального законодавства, можна визначити чотири групи ухвал, які повинні оформлюватися у вигляді окремого процесуального документа:

1) ухвали, стосовно яких у законі міститься безпосередня вимога, що така ухвала постановляється судом у нарадчій кімнаті (ч. 7 ст. 6, ч. 2 ст. 24 ЦПК України);

2) ухвали, якими закінчується розгляд справи (ст. ст. 205, 207 ЦПК України), зокрема й ті, якими справа вирішується по суті (ст. ст. 389-6, 389-11, 395, 401 ЦПК України);

3) ухвали, які підлягають примусовому виконанню (ст. 153 ЦПК України), направляються для виконання відповідним юридичним чи фізичним особам (ст. ст. 94, 144 ЦПК України), а також копії яких повинні направлятися особам, які беруть участь у справі (ст. 121, ч. 1 ст. 127 ЦПК України);

4) ухвали, які підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду (ч. 1 ст. 293 ЦПК України).

Віднесення перших трьох груп ухвал до ухвал, які оформлюються окремим процесуальним документом, пояснити доволі просто.

Положення першого пункту прямо слідує з норми процесуального закону. Відповідно до ч. 4 ст. 209 ЦПК України ухвали суду, які оформлюються окремим процесуальним документом, постановляються у нарадчій кімнаті. Отже, правильним є й зворотній висновок: ухвали, які за законом повинні постановлятися у нарадчій кімнаті, оформлюються у вигляді окремого процесуального документа.

Другий пункт пояснюється тим, що оскільки у кожній справі має бути підсумковий процесуальний документ, то ухвала суду, якою закінчується розгляд справи, також повинна оформлюватися у вигляді окремого процесуального документа.

Стосовно третього пункту слід зауважити, що у випадку, якщо ухвала занесена до журналу судового засідання, то її копію неможливо направити будь-якій особі (для виконання або ознайомлення з її змістом), тому якщо зі змісту процесуального закону витікає, що судова ухвала, або її копія повинні направлятися якійсь особі, то така ухвала також повинна складатися у формі окремого процесуального документа.

Причини віднесення четвертої групи ухвал, до таких, що повинні складатися у формі окремого процесуального документа, є менш очевидними, ніж три попередніх. ЦПК України передбачає дві окремі процесуальні дії, які дають можливість учасникам процесу реагувати на процесуальні порушення з боку суду: апеляційне оскарження ухвали (ст. 293) та подання зауважень щодо журналу судового засідання (ст. 199). Для того, щоб ухвала могла бути самостійним об'єктом оскарження, вона повинна мати вигляд самостійного процесуального документа, мати цілісний завершений вигляд. Будучи занесеною до журналу судового засідання, вона стає невіддільною частиною даного процесуального документа, а отже самостійним об'єктом апеляційного оскарження бути не може. У такому випадку особа, яка бере участь у справі, може або подати зауваження на журнал судового засідання (якщо вважає, що зміст ухвали суду відображений у ньому неповно чи неточно), або вказати заперечення на таку ухвалу в апеляційній скарзі на рішення суду у даній справі.

Інші ухвали (ті, що не входять до наведених вище чотирьох груп), можуть постановлятися судом на місці, без виходу до нарадчої кімнати, та заноситися до журналу судового засідання (наприклад, ухвали про долучення письмових доказів до матеріалів справи, про виклик свідків, про залучення або допуск до участі у справі третьої особи, про відкладення судового розгляду справи та ін.). Втім, закон не забороняє оформлювати у вигляді окремого процесуального документа будь-яку судову ухвалу.

Класифікація судових ухвал за змістом здійснюється різними авторами, виходячи з того, які саме питання вирішуються шляхом постановлення тієї чи іншої ухвали, яке її функціональне призначення, яким саме чином вона впливає на судочинство. Так, В. В. Комаров

та П. І. Радченко за цим критерієм поділяють ухвали на підготовчі, такі, що перешкоджають виникненню та руху процесу, заключні й окремі [8, с. 652]. Втім, цей перелік видів ухвал не є повним. Наприклад, О. М. Шиманович додатково до вищеназваних видів вказує ухвали з приводу винесеного рішення та його виконання, а також ухвали, що поставляються за заявами про перегляд рішення, ухвали або судового наказу у зв'язку з ново виявленими обставинами [9, с. 100-101].

М. Й. Штефан за схожим критерієм пропонував поділяти ухвали на: ухвали, спрямовані на відкриття провадження у справі; ухвали, які забезпечують розвиток процесу у справі; ухвали, які перешкоджають виникненню цивільного процесу у справі (перетинальні) або подальшому його розвитку (заклучні); ухвали по застосуванню санкцій за цивільні процесуальні правопорушення – заходів процесуального примусу; ухвали, які сигналізують про порушення законності [6, с. 424].

У даній класифікації, як і в інших, наведених вище, є низка недоліків: вони поєднують в одні групи різні за характером судові ухвали, не дотримуються рівнів класифікації та інколи виходять за межі основного критерію. Класифікація має наукову цінність і дозволяє розкрити сутність певного явища за умови, якщо вона відповідає встановленим вимогам. Так, ухвали, об'єднані в одну групу повинні мати достатньо схожих рис, а розведені у різні групи – істотно відрізнитись одна від одної. Ухвали, що віднесені до певної групи повинні повністю відповідати тій характеристиці, за якою їх віднесли до цієї групи, а сама характеристика не повинна виходити за межі критерію класифікації. Крім того, класифікація повинна давати можливість віднесення кожної з існуючих ухвал до тієї чи іншої групи (поділ має бути співмірним або пропорційним), а одна й та сама ухвала не повинна потрапляти до двох груп одночасно. Також у класифікації не можна суміщати в одній групі родові та видові поняття, тобто чітко витримувати рівні класифікації (не допускати «стрибків» у поділі).

Таким чином, за змістом, що обумовлений функціональним призначенням даного процесуального акту суду (характером впливу на судовий процес), судові ухвали можна поділяти на такі групи:

- 1) ухвали, які безпосередньо впливають на рух цивільної справи;
- 2) ухвали, які безпосередньо не впливають на рух цивільної справи.

Ухвали, які безпосередньо впливають на рух цивільної справи, у свою чергу, можна поділити на:

- а) ухвали, які сприяють виникненню та руху справи (ч. 5 ст. 122, ст. 156 ЦПК України);
- б) ухвали, які перешкоджають виникненню та руху справи.

Ухвали, які перешкоджають виникненню та руху справи, можна поділити на:

- пресічні (ухвали, які перешкоджають виникненню цивільної справи: ч. 3 ст. 121, ч. 2 ст. 122 ЦПК України);
- відкладальні (ухвали, які призводять до затягування судового розгляду справи: ст. ст. 191, 201, 202 ЦПК України);
- заключні (ухвали, якими закінчується судовий розгляд справи: ст. ст. 205, 207 ЦПК України).

Заклучні ухвали, у свою чергу, необхідно поділяти на вирішальні та невирішальні. До групи ухвал, які перешкоджають виникненню та руху справи, можна віднести лише заключні невирішальні ухвали (ст. ст. 205, 207 ЦПК України). Заклучні вирішальні ухвали є логічним підсумком розгляду та вирішення певних категорій цивільних справ (ст. ст. 389-6, 389-11, 395, 401 ЦПК України). Саме на їх отримання були спрямовані дії усіх учасників процесу, а отже їх варто віднести саме до групи ухвал, які сприяють виникненню та руху справи.

Ухвали, які безпосередньо не впливають на рух цивільної справи, можна поділити на:

- а) ухвали, якими оформляються дії суду з підготовки справи до судового розгляду та забезпечується сприяння у реалізації прав та виконанні обов'язків учасників процесу (ст. ст. 33, 43, 135, 144, 153 ЦПК України);
- б) ухвали, якими суд виправляє недоліки судового рішення (ст. ст. 219, 221 ЦПК України);

в) ухвали, якими суд реагує на порушення закону (ст. ст. 93, 94, ч. 2 ст. 146, ст. 211 ЦПК України).

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що судова ухвала – це судовий акт, яким оформлюються процесуальні дії суду, що супроводжують діяльність по здійсненню правосуддя у цивільній справі, безпосередньо не пов'язані із застосуванням норм матеріального права та вирішенням по суті спору про право цивільне.

Судові ухвали залежно від процесуальної форми їх постановлення поділяються на два види: 1) ухвали, що постановляються судом у нарадчій кімнаті та оформлюються у вигляді окремого процесуального документа; 2) ухвали, що постановляються судом, не виходячи до нарадчої кімнати, та заносяться до журналу судового засідання.

За змістом, що обумовлений функціональним призначенням даного процесуального акту суду (характером впливу на судовий процес), судові ухвали можна поділити на такі групи: 1) ухвали, які безпосередньо впливають на рух цивільної справи; 2) ухвали, які безпосередньо не впливають на рух цивільної справи. Ухвали, які безпосередньо впливають на рух цивільної справи, у свою чергу, можна поділити на: а) ухвали, які сприяють виникненню та руху справи; б) ухвали, які перешкоджають виникненню та руху справи. Ухвали, які перешкоджають виникненню та руху справи, можна поділити на: пресічні (ухвали, які перешкоджають виникненню цивільної справи); відкладальні (ухвали, які призводять до затягування судового розгляду справи); заключні (ухвали, якими закінчується судовий розгляд справи). Заключні ухвали, у свою чергу, необхідно поділяти на вирішальні та невирішальні.

Ухвали, які безпосередньо не впливають на рух цивільної справи, можна поділити на: а) ухвали, якими оформляються дії суду з підготовки справи до судового розгляду та забезпечується сприяння у реалізації прав та виконанні обов'язків учасників процесу; б) ухвали, якими суд виправляє недоліки судового рішення; в) ухвали, якими суд реагує на порушення закону.

Список використаних джерел:

1. Абдуллина З. К. Определения суда первой инстанции в советском гражданском процессе : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук / З. К. Абдуллина. – М., 1964. – 18 с.
2. Воронков Г. В. Определения суда первой инстанции в советском гражданском процессе : [учебное пособие] / Г. В. Воронков ; отв. ред. Р. Е. Гукасян. – Саратов, 1967. – 119 с.
3. Загайнова С. К. Судебные акты в механизме реализации судебной власти в гражданском и арбитражном процессе / С. К. Загайнова. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 389 с.
4. Фролова О. В. Місце ухвал суду в системі судових актів України / О. В. Фролова // Науковий вісник Херсонського державного Університету. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Вип. 3. Том. 1. – С. 76-80.
5. Цивільний процес України : [підручник] / За ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. – К. : Істина, 2011. – 536 с.
6. Штефан М. Й Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М. Й Штефан. – К. : Ін Юре, 2005. – 624 с.
7. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.
8. Курс цивільного процесу : [підручник] / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
9. Шиманович О.М. До питання про класифікацію ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі України / О.М. Шиманович // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2007. – Том 20 (59), № 1. – С. 95-102.

